

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертаційну роботу Щербаченко Вікторії Олексіївни на тему «Економічні засади управління інтелектуальним капіталом підприємства в умовах глобальної конкуренції», подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)

1. Актуальність обраної теми

В сучасних умовах виробництва, коли науково-технічний розвиток досяг небачених темпів, а швидкість морального старіння устаткування та підходів виводить із конкурентної боротьби безліч промислових підприємств, вже ні в кого немає сумніву у значимості інтелектуальної складової в усіх системах сучасного підприємства як складної, відкритої виробничо-господарської і соціальної системи: в виробництві, кадрах, організації, технологіях, мотивації тощо.

Вплив сформованого та підтримуваного на підприємстві інтелектуального капіталу на прибуток підприємства, на його ринкову частку, більше того, на його конкурентні переваги та стратегії в умовах глобальної конкуренції виходить на перші позиції серед економічних чинників формування прибутку. Отже, інтелектуальний капітал сучасного підприємства потребує визначення, оцінки, спрямування, підтримки, розвитку, управління.

Таким чином, актуальність теми дисертаційної роботи Щербаченко В. О. зумовлена потребою теоретичного обґрунтування та розробки практичних рекомендацій щодо управління інтелектуальним капіталом підприємства в умовах глобальної конкуренції.

Питання, по'язані з основами управління та оцінки інтелектуального капіталу висвітлювали серед інших такі українські та зарубіжні вчені: О. Балацький, Е. Брукінг, К. Вііг, Дж. Гелбрейт, Р. Гріффін, П. Друкер, Л. Едвінссон, О. Кендюхов, В. Крайтель, Г. Крупке, С. Кузнець, Л. Мельник, К. Мертінс, Х. Мітчел, Л. Мур, П. Перерва, Т. Стюарт, О. Теліженко, А. Чухно, Д. Андріссен, І. Бриль, Г. Ван ден Берг, А. Євсєєв, С. Ляшенко, В. Іноземцев,



О. Прокопенко, Т. Сакайя, К. Свейбі, Р. Тіссен, К. Чуприн, О. Чуприна, В. Школа та інші.

У той же час слід погодитись з думкою автора (с. 4-5 дисертації) стосовно наявності цілого ряду проблем, що пов'язані з особливостями формування, використання, відтворення та накопичення інтелектуального капіталу в сучасних умовах, а також складністю ідентифікації власних інтелектуальних активів підприємства та їх об'єктивної оцінки. Залишаються актуальними питання щодо підвищення шансу підприємств на ринковий успіх в умовах глобальної конкуренції завдяки поглибленню економічних засад управління інтелектуальним капіталом. На вирішення цих важливих наукових задач спрямоване дисертаційне дослідження Щербаченко В. О.

Актуальність дисертаційної роботи підтверджується також тим, що вона відповідає плану науково-дослідних робіт Сумського державного університету. Автор брав безпосередню участь у виконанні робіт за темами: «Формування механізму управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств у контексті концепції стійкого розвитку» (№ ДР 0111U004965), виконаної в рамках гранту Президента України, де автором розглянуто систему управління інтелектуальним капіталом на різних рівнях, класифіковано методи оцінки інтелектуального капіталу; «Фундаментальні основи соціально-економічної мотивації інноваційного розвитку регіону» (№ ДР 0109U007782), де автором визначено роль інтелектуального капіталу у забезпеченні розвитку інноваційної соціально-економічної системи; «Розроблення механізму впровадження екологічних інновацій» (№ ДР 0112U001378), де автором запропоновано інноваційні підходи до управління виробничим процесом та інтелектуальним капіталом підприємства; «Методологія розвитку соціально-економічних систем у глобальному середовищі» (№ ДР 0112U004470), де автором проаналізовано методичні підходи до оцінки інтелектуального капіталу підприємства.

Участь автора у науково-дослідних роботах Сумського державного університету та використання результатів свідчить про значущість, важливість та актуальність питань, що розв'язуються в дисертаційній роботі.

2. Оцінка обґрунтованості та достовірності наукових положень дисертації

В результаті ознайомлення з матеріалами дисертації, змістом автореферату та оглядом публікацій автора можна зробити такі висновки.

Наукові положення мають необхідне обґрунтування. Пропозиції автора щодо удосконалення понятійного апарату інтелектуального капіталу та інтелектуального потенціалу обґрунтовано засновуються на методах гносеологічного аналізу; розроблення концепції організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом підприємства, обґрунтування системи показників оцінки інтелектуального капіталу, аналізу можливостей використання різноманітних мотиваційних теорій до формування системи мотивації творчої праці доречно засновуються на системному підході; структуризації та класифікації складових інтелектуального капіталу виконані методами системно-структурного і порівняльного аналізів; визначення ролі окремих складових інтелектуального капіталу у діяльності підприємства досліджувались методами функціонального аналізу; інтегральної оцінки інтелектуального капіталу та обсягу доданої вартості, створеної ним, засновані на економічних та статистичних методах.

Дисертаційні дослідження проведені на основі достатньої кількості достовірних статистичних даних з офіційних джерел інформації, результатів досліджень міжнародних організацій, первинної документації підприємств на підставі самостійно виконаних автором розрахунків із застосуванням адекватних об'єкту та предмету дослідження методів. Теоретичною базою дослідження автору слугували монографії та науково-аналітичні статті вітчизняних та зарубіжних авторів.

Основні положення дисертації неодноразово доповідалися на наукових та науково-практичних конференціях різних рівнів (2011-2016 рр.), де отримали позитивні відгуки.

У роботі коректно визначено мету, об'єкт, предмет дослідження. Вирішення сформульованих відповідно до мети завдань дозволило здобувачеві отримати результати, що мають наукову новизну, теоретичне та практичне

значення. Це свідчить про наявність предмету публічного захисту. В цілому, слід констатувати, що сукупність зазначених обставин визначає високий рівень обґрунтованості та зумовлює достовірність результатів, отриманих Щербаченко В. О. в дисертаційній роботі.

3. Наукова новизна результатів дослідження

Структура дисертації є логічно-послідовною і відповідає вимогам. В першому розділі досліджено наукові засади управління інтелектуальним капіталом підприємства. Зокрема автором поглиблено сутність, структуру і функції інтелектуального капіталу (п. 1.1, с. 11-18), визначено його роль у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства (п. 1.2, с. 26), досліджено теоретичні основи управління інтелектуальним капіталом підприємства (п. 1.3, с. 47-73).

У другому розділі автором розроблено методичні основи забезпечення стратегічного управління інтелектуальним капіталом підприємства, а саме удосконалено організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства (п. 2.1, с. 76-92), науково-методичний підхід до оцінки його інтелектуального капіталу (п. 2.2, с. 93-108) та методичні засади вибору стратегії управління інтелектуальним капіталом (п. 2.3, с.108-121).

В третьому розділі розроблено засади організаційно-економічного забезпечення конкурентоспроможності підприємства з урахуванням обсягів інтелектуального капіталу. Зокрема, сформовано теоретико-методичні засади вартісної оцінки інтелектуального капіталу (п. 3.1, с. 128-130), удосконалено методичний підхід до вибору конкурентних стратегій розвитку підприємства залежно від його типу та рівня інтелектуального капіталу (п. 3.1, с. 130-135), а також досліджено практичні аспекти та розроблено рекомендації до управління інтелектуальним капіталом машинобудівних підприємств м. Суми та забезпечення їх конкурентоспроможності (п. 3.2, п. 3.3, с. 135-163). Усі авторські пропозиції апробовано та впроваджено у діяльність трьох промислових підприємств Сумської області.

У висновках означені основні результати дисертаційної роботи.

У додатках викладено підхід до оцінки інтелектуального капіталу, узагальнення методів оцінки інтелектуального капіталу, значення коригуючого коефіцієнту для прогнозування очікуваного значення дохідності від інвестицій в інтелектуальний капітал та перелік провідних українських підприємств машинобудування, які виробляють високотехнологічну продукцію (станом на 2012 р.).

Винесені на захист результати містять наукову новизну, що отримана вперше, удосконалена та розвиває теоретичне підґрунтя економіки та управління підприємствами. Сутність положень наукової новизни та їх особливості полягають у наступному.

Вперше запропоновано вартісну оцінку інтелектуального капіталу підприємства здійснювати на основі економічної доданої вартості (розділ 3, п. 3.1, ф. 3.1, с. 129-130), створеної інтелектуальним капіталом підприємства, що ґрунтується на оцінці інтегрального показника інтелектуального капіталу (розділ 2, п. 2.2, с. 105-107).

Суттєвим здобутком є теоретичні засади управління інтелектуальним капіталом підприємств машинобудівної галузі, а саме автором розвинуто змістовну частину поняття «інтелектуальний капітал» (розділ 1, п. 1.1, с. 22-23), під яким, на відміну від існуючих, запропоновано розуміти комплекс взаємопов'язаних нематеріальних ресурсів (знання і вміння працівників, інтелектуальна власність, зв'язки з контрагентами, бренд тощо), задіяних у комерційно-виробничій діяльності підприємства для створення доданої вартості і конкурентних переваг на ринку, та структура інтелектуального капіталу, в рамках якої запропоновано виділяти кадровий та інформаційний капітал.

На основі проведених теоретичних узагальнень автором здійснено теоретичне обґрунтування структурно-логічної сутності визначення «управління інтелектуальним капіталом», яке, на відміну від існуючих, запропоновано розглядати як систематично-організаційний процес формування, ефективного використання, накопичення та відтворення інтелектуального капіталу з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства в умовах глобальної конкуренції (розділ 1, п. 1.3, с. 47).

Заслуговує на увагу теоретико-методичний підхід до оцінки інтелектуального капіталу підприємства, який, на відміну від існуючих, передбачає комплексну оцінку складових капіталу на основі запропонованої системи показників (розділ 2, п. 2.2, с. 96-104). Зокрема, оцінку кадрового капіталу запропоновано проводити на основі показника винахідницької активності, показника інженерно-технічного і наукового забезпечення, показника освітнього рівня персоналу підприємства, коефіцієнту сталості кадрів, показника оновлення знань та запропонованого автором показника – частка працівників зі стажем роботи у даній організації понад два роки; оцінку організаційного капіталу на підставі оцінки частки інвестицій у вдосконалення менеджменту, коефіцієнту рентабельності управління, показника відхилень в роботі підприємства, показника прибутковості підприємства від використання товарних знаків, частки персоналу, що бере участь у корпоративних заходах, частки людино-годин, втрачених унаслідок недостатньо ефективних дій менеджменту або поганого клімату в колективі; клієнтського капіталу на основі оцінки коефіцієнту утримання, частки постійних клієнтів, частки клієнтів, які формують імідж організації, частки продукції, що випускається з використанням товарних знаків, ефективності витрат на маркетингові заходи із залучення нових та утримання старих клієнтів, ефективності витрат на формування позитивного іміджу компанії (бренду) та оцінку інформаційного капіталу на підставі частки продукції, що випускається на основі об'єктів інтелектуальної власності, частки інвестицій у НДДКР тощо.

Значущим для теорії та практики є сформований організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства (розділ 2, п. 2.1, с. 82), який запропоновано розглядати як систему взаємозв'язків між економічними суб'єктами, яка визначає основні напрями управлінських впливів та сприяє процесам його формування, відтворення, ефективного використання та накопичення з метою забезпечення підприємству конкурентних переваг на ринку. Запропонований організаційно-економічний механізм управління, на відміну від існуючих, включає систему формування та відтворення інтелектуального капіталу через інтелектуальний потенціал,

складовими елементами якої є, мотиваційний інструментарій, система оцінки інтелектуального капіталу та вибору стратегії управління ним.

Варто відмітити наукову та практичну значущість методичного підходу до вибору стратегій управління інтелектуальним капіталом підприємства (розділ 2, п. 2.3, с. 113-119), що можуть бути спрямовані на розвиток як його окремих складових та їх поєднання, так і на розвиток чи взаємодію всіх елементів інтелектуального капіталу. Означені методичні основи базуються на ґрунтовному дослідженні показника оцінки інтелектуального капіталу, розширеній класифікації стратегій управління інтелектуальним капіталом та інструментів їх реалізації.

Слід зазначити наукову та практичну цінність доведених автором в розділі 3 теоретико-методичних засад вибору конкурентних стратегій розвитку підприємства, які спираються на розроблену автором матрицю вибору конкурентних стратегій розвитку підприємства залежно від його типу та рівня інтелектуального капіталу (розділ 3, п. 3.1, с. 128-135). Використання запропонованого підходу дає змогу підприємству оцінити поточні позиції на ринку та обрати перспективні напрями свого розвитку.

У цілому слід відмітити, що одержані автором наукові результати мають високий ступень обґрунтованості, що підтверджується об'єктивним критичним аналізом праць вітчизняних та зарубіжних вчених та практиків, що досліджують проблеми управління інтелектуальним капіталом, використанням достатнього обсягу статистичної інформації, широкою апробацією на науково-практичних конференціях та впровадженням у діяльність вітчизняних підприємств.

Висновки та рекомендації логічно випливають із виконаних досліджень та підтверджуються актами про впровадження їх результатів у практичну діяльність підприємств. Результати дисертаційної роботи містять наукову новизну, яку доцільно повністю підтвердити за сутністю та визначеним рівнем. Отримані результати характеризуються глибиною змісту та коректністю формулювання, можливістю їх практичного використання.

4. Теоретичне та практичне значення отриманих результатів

Наукове значення результатів представленої дисертаційної роботи полягає в розробці теоретичних, методичних положень та практичних рекомендацій щодо економічних засад управління інтелектуальним капіталом підприємства в умовах глобальної конкуренції.

Теоретичну цінність мають наступні пропозиції дисертаційної роботи:

- теоретико-методичний підхід до оцінки інтелектуального капіталу підприємства (розділ 2, п. 2.2, с. 96-108);
- теоретико-методичні засади вибору конкурентних стратегій розвитку підприємства (розділ 3, п. 3.1, с. 128-135);
- уточнений зміст поняття «інтелектуальний капітал» (розділ 1, п. 1.1, с. 22-23);
- теоретично розвинута структурно-логічна сутність визначення «управління інтелектуальним капіталом» (розділ 1, п. 1.3, с. 47);

До результатів, що мають найбільше практичне значення належать пропозиції щодо:

- розробленого науково-методичного підходу до визначення економічної доданої вартості, створеної інтелектуальним капіталом (розділ 3, п. 3.1, с. 128-129);
- організаційно-економічний механізм управління інтелектуальним капіталом підприємства (розділ 2, п. 2.1, с. 76-92);
- методичні засади вибору стратегій управління інтелектуальним капіталом підприємства (розділ 2, п. 2.3, с. 109-121).

Теоретичні та методичні положення, висновки і рекомендації дисертаційної роботи доведені до рівня практичних розробок і можуть застосовуватися у подальших дослідженнях і в практичній діяльності суб'єктів господарювання та органів державної влади.

Практичну значимість, одержаних в дисертації результатів, підтверджено їх використанням у навчальному процесі Сумського державного університету при викладанні дисциплін «Інтелектуальна власність», «Мікроекономіка» та «Міжнародний бізнес» (акт № 6 від 8.04.2016); в діяльності ТОВ «ВКМ-

АРМАТУРА» (акт №4 від 1.03.2016) для оцінки інтелектуальних активів і виборі стратегії управління інтелектуальним капіталом; ТОВ «Турбомаш» (акт №125/1 від 15.03.2016) для вибору стратегій управління інтелектуальним капіталом і конкурентних стратегій розвитку підприємства; АТ «НВАТ ВНДКомпресормаш» (акт №04/00-008116 від 5.05.2016) для структурної і вартісної оцінки інтелектуального капіталу, визначення конкурентних стратегій розвитку підприємства.

5. Повнота викладу основних результатів дисертації і наукових фахових виданнях

Результати дослідження у достатній кількості та у суттєвому обсязі висвітлено у наукових виданнях, що відповідно до існуючих вимог, визнані фаховими для опублікування результатів дисертаційних робіт. Сформульовані в дисертації теоретичні положення і практичні рекомендації опубліковано у 31 науковій праці (8 із них належить особисто автору), зокрема 4 підрозділи – у колективних монографіях, 4 статей у наукових фахових виданнях України (з них 2 включено до міжнародних наукометричних баз); 1 стаття – в інших наукових виданнях України, 2 статті – в міжнародних наукових виданнях інших держав, 20 публікацій – у збірниках матеріалів конференцій. Загальний обсяг публікацій за темою дисертації становить 7,02 друк. арк., з них особисто дисертанту належить 5,44 друк. арк. В опублікованих працях у повній мірі відображено результати дослідження. Таким чином, за кількістю, обсягом та якістю викладення матеріалів, апробацію результатів дисертаційної роботи слід вважати достатньою.

6. Відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація має традиційну структуру: вступ, три розділи, висновки, список використаних джерел із 201 найменувань, додатки. Загальний обсяг роботи становить 205 сторінок друкованого тексту, кількість таблиць становить 17 одиниць, кількість рисунків 34 одиниці, список використаних джерел складається з 201 найменування на 22 сторінках, додатки – на 13 сторінках. Зміст роботи викладено в чіткій логічній послідовності, що проілюстровано відповідними таблицями та рисунками, робота написана в науковому стилі.

Автореферат повною мірою відображає зміст дисертації, її основні наукові та практичні положення, за яким можна зробити позитивну оцінку наукової та практичної цінності досліджень, а також встановити недоліки. Автореферат достатньо повно розкриває основні положення дисертації та є ідентичним її структурі та змісту.

7. Зауваження та дискусійні положення дисертації

В цілому, позитивно оцінюючи наукове та практичне значення дисертаційного дослідження, слід вказати на деякі дискусійні положення та недоліки роботи:

1. Виходячи з рис. 1.1 (с. 16), «товарні знаки» є складовою «організаційного капіталу», в той час як «бренд» автор відносить до «клієнтського капіталу». Потребує додаткового обґрунтування дане розмежування елементів інтелектуального капіталу.

2. Представлена в роботі загальна схема процесу формування інтелектуального капіталу (розділ 1, п. 1.1, рис. 1.3, с. 21) як сукупність складових, частин чи сфер впливу на формування інтелектуального капіталу та їх взаємозв'язків, на наш погляд, не в повній мірі відповідає сутності самого терміну «процес» (лат. *Processus* – «течія», «хід», «просування»), який передбачає динаміку, послідовність.

3. Потребує пояснення зазначене на с. 19-20 дисертації твердження, що «...позитивна синергічна дія різних форм капіталу проявляється, коли кожна зі чотирьох складових інтелектуального капіталу: кадровий, організаційний, клієнтський, інформаційний, має рівень не нижче ніж 0,33». Не зрозуміло, яким чином визначена саме така межа.

4. У дисертаційній роботі автор показує взаємозв'язок управління інтелектуальним капіталом підприємства з іншими напрямками управління (п. 1.3, рис. 1.14, с. 48), зокрема соціальною відповідальністю підприємства, однак не достатньо уваги приділяє розкриттю його сутності, мети і завдань, на відміну від інших напрямків (управління персоналом, правами інтелектуальної власності тощо), які досить детально писано в роботі.

5. Одним із суб'єктів дії мотиваційного механізму на схемі формування, використання, відтворення і накопичення інтелектуального капіталу (рис. 2.1,

с. 78) виділено державу. Потребує уточнення роль держави у формуванні інтелектуального капіталу на підприємстві.

6. Потребують уточнення періодичність, з якою необхідно розраховувати показник економічної доданої вартості, створеної інтелектуальним капіталом (ф. 3.1, с. 129), та фактори, що його визначають.

8. Загальний висновок

Ретельний аналіз дисертаційної роботи, автореферату, опублікованих наукових праць дозволяє зробити такий узагальнений висновок.

Тематика дослідження, проведеного Щербаченко В. О., відповідає профілю спеціалізованої вченої ради Д 55.051.01 Сумського державного університету та паспорту спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Представлена дисертація Щербаченко Вікторії Олексіївни є завершеним, самостійно виконаним дослідженням, що має наукову новизну і практичну значимість. Автором досягнута мета, вирішені поставлені завдання, здійснено теоретичне узагальнення і нове розв'язання важливого науково-прикладного завдання – розвитку та вдосконалення теоретичних та науково-методичних засад управління інтелектуальним капіталом підприємства в умовах глобальної конкуренції.

Автореферат дисертації в повній мірі розкриває її зміст, основні результати та висновки, наукову новизну та практичну значимість. Опубліковані за темою дисертації наукові праці достатньо повно відображають наукові результати. За змістом і оформленням дисертаційна робота та її автореферат відповідають вимогам пунктів 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою КМУ №567 від 24 липня 2013 р., а також іншим нормативним документам МОН України.

Наведені у відгуку критичні зауваження не носять принципового характеру і не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Загалом, дисертація на тему «Економічні засади управління інтелектуальним капіталом підприємства в умовах глобальної конкуренції»

заслуговує на позитивну оцінку, а її автор, Щербаченко Вікторія Олексіївна, – на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук зі спеціальності 08.00.04 – економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності).

Офіційний опонент:

фізична особа – підприємець з надання
комерційних послуг (м. Суми)
кандидат економічних наук



М. І. Овчаренко